

Umræðuskjal fyrir vinnu í málstofu um
atvinnu-, umhverfis- og menntamál

Ísland og hnattvæðingin, staða launafólks

Tillögur ASÍ frá ársfundi 2006 um ábyrga og réttláta hnattvæðingu

Valdir kaflar

Inngangur

Hnattvæðingin felur í sér ný tækifæri sem geta hjálpað okkur að auka og efla velferðarsamfélagið sem við höfum byggt upp. Á hinn bóginn eru ýmsar hættur samfara hnattvæðingu sem nauðsynlegt er að takast á við. Hnattvæðingin endurspeglar þannig ákveðna sérhæfingu sem er liður í að hagkerfi heimsins verði hagkvæmari sem aftur tryggir okkur tækifæri til að auka útflutning og fjölga störfum en einnig að lækka vöruverð.

Mikilvægt er þó að afmarka ekki umræðuna við áhrif hnattvæðingarinnar, heldur beina sjónum fremur að hæfileikum einstaklinga og samtaka til að aðlagast breyttum aðstæðum sem við stöndum frammi fyrir. Réttur allra til vinnu á mannsæmandi kjörum við viðunandi vinnuaðstæður er forsenda fyrir velferðarþjóðfélagi sem byggir á jafnrétti og jöfnuði. Í dag taka yfir 150 milljónir launamanna víðsvegar um heiminn þátt í skipulögðum samtökum launafólks til þess að berjast fyrir þessu sömu markmiðum.

Til þess að launafólk fái notið jákvæðra áhrifa hnattvæðingarinnar vill ASÍ **ábyrga og réttláta hnattvæðingu**, þar sem tekið er tillit til mannréttinda, vinnuumhverfis, náttúruverndar og félagslegra réttinda á forsendum öflugss velferðarkerfis. Því gerum við þá kröfu að aukinn hagvöxtur og frjálsari heimsviðskipti verði í ríkari mæli grundvölluð á félagslegum, umhverfislegum og siðferðilegum gildum, fremur en einungis viðskiptalegum. Þannig fái allir notið ávaxtanna af hnattvæðingunni, en ekki bara sumir.

Hnattvæðingin verður ekki ábyrg og réttlát af sjálfu sér. Við verðum að taka virkan þátt bæði innanlands og á alþjóðavettvangi í að skapa hagstæð skilyrði og ramma fyrir það sem mestu máli skiptir – stöðu og réttindi einstaklinganna - félaga okkar.

Forsenda þess að Ísland geti nýtt sér þau tækifæri sem hnattvæðingin skapar, er að fólk og fyrirtæki búi við stöðugleika í sínum ytri aðstæðum. Þetta á jafnt við um efnahagslega hlið stöðugleikans, á borð við stöðugt gengi og lága verðbólgu, en einnig félags- og vinnumarkaðslega hlið hans, svo sem traust réttindi á vinnumarkaði og félagslegt réttlæti.

Óábyrg stefna stjórnvalda í málefnum vinnumarkaðarins og aðhaldsleysi opinberra stofnanna gagnvart augljósum brotum einstakra atvinnurekenda á grundvallarréttindum erlendra starfsmanna, hefur haft í för með sér verulega óvissu og óöryggi alls launafólks á Íslandi. Takmarkaður vilji til þess að skapa aðstöðu og tryggja fjármagn til að auðvelda erlendu verkafólki og fjölskyldum þeirra að aðlagast íslensku samfélagi, bæði hvað varðar íslenskukennslu og fræðslu um réttindi þeirra og skyldur, hefur leitt til félagslegar einangrunar.

Við viljum að hér sé til öflugt velferðarkerfi sem tryggi öllum íbúum félagslegt réttlæti og efnahagslegt öryggi. Þannig drögum við úr ójöfnuði og tryggjum samstöðu meðal þjóðarinnar.

Í þessu hefti viljum við lýsa þeim áskorunum sem launafólk stendur frammi fyrir í ljósi hnattvæðingarinnar. Jafnframt viljum við leggja fram tillögur um hvernig hægt er að stýra hnattvæðingunni til að draga fram jákvæðar hliðar hennar, bæði innanlands og á alþjóðavísu, og einnig hvernig við getum betur mætt þeim áskorunum sem felast í hnattvæðingunni.

Umfram allt þó er markmiðið með þessu hefti að vekja okkur sjálf til umhugsunar um okkar eigið starf innan verkalýðshreyfingarinnar – hvernig við erum í stakk búin til að taka á móti þeim áskorunum og ögrunum sem hnattvæðingin felur í sér. Er skipulag og uppbygging verkalýðshreyfingarinnar að auðvelda og hjálpa okkur? Eru þau verkefni sem við ráðstöfum mestum tíma og fjármunum í, þau mikilvægustu í ljósi áhrifa

hnattvæðingarinnar? Eru réttindakerfi okkar, uppbygging þeirra og form, að skila launafólki raunverulegu og öruggu öryggis- og velferðarkerfi?

Hnattvæðingin verður að vera ábyrg og réttlát

Mikilvægt er að hafa í huga að leikreglur hnattvæðingarinnar hafa orðið til í samspili innlendra og alþjóðlegra reglna sem settar hafa verið um vinnumarkað, fjárfestingar og viðskipti. Það er því augljóst að hnattvæðingin byggir á pólitísku vali og ákvörðunum.

Alþýðusambandið telur það þýðingarmikið að hnattvæðingin sé í senn ábyrg og réttlát. Aukinn hagvöxtur og frjáls viðskipti í heiminum mega ekki gerast á kostnað félagslegra, umhverfislegra og siðferðilegra sjónarmiða.

Því telur ASÍ að öll samtök, ríki og allt alþjóðasamfélagið eigi að skuldbinda sig til þess að vinna að því að hnattvæðingin leiði til aukinnar velferðar, félagslegrar samstöðu, sjálfbærni og góðs atvinnulífs fyrir alla.

Hnattvæðingin á að vera jákvæð í augum launafólks, bæði á Íslandi og alls staðar annars staðar. Því má segja að hún feli í sér fjórar áskoranir, bæði gagnvart Íslandi og alþjóðasamfélaginu, verkalýðshreyfingu og einstaklingum:

1. Hnattvæðingin krefst meiri samábyrgðar því við verðum sífellt háðari stefnu og athöfnum hvers annars.
2. Hnattvæðingin krefst aukinnar alþjóðlegrar reglusetningar með tækifærum til þess að beita skilvirkum refsiaðgerðum gagnvart löndum og fyrirtækjum sem fylgja ekki alþjóðlegum leikreglum.
3. Hnattvæðingin krefst þess að við tryggjum sveigjanleika launafólks, menntun þess og aðlögunarhæfni, til tryggja viðunandi starfsaðstæður fyrir alla.
4. Hnattvæðingin krefst þess að verkalýðshreyfingin tengi starf sitt í nærsamfélaginu - nálægðinni við félagsmennina, við starf heildarsamtaka og alþjóðasamtaka, með það að markmiði að endurnýja stöðugt forsendur samstöðunnar – í raun að hnattvæða samstöðuna.

Þær kröfur, sem hnattvæðingin gerir til okkar, snúast um að treysta og viðhalda samkeppnishæfni Íslands á alþjóðamörkuðum, án þess að það gangi á hagsmuni umhverfisins eða launafólks. Því verður að efla og treysta vinnumarkaðinn, menntakerfið og rannsóknarumhverfið reglulega.

ASÍ telur einnig nauðsynlegt að auka og bæta með lagasetningu samfélagslega ábyrgð fyrirtækja.

Þær kröfur, sem hnattvæðingin gerir til alþjóðasamfélagsins snúast aðallega um að bæta alþjóðlegar reglur um viðskipti og réttindi launafólks á þann veg að þær skapi í senn ábyrgan og réttlátan alþjóðlegan ramma fyrir skilmála hnattvæðingarinnar.

ASÍ telur mikilvægt að auka umræðu og þekkingu innan sinna vébanda á verkefnum og vandamálum sem alþjóðleg verkalýðshreyfing stendur frammi fyrir. Stéttarfélagin, landssamböndin og heildarsamtökin verða að vera vel upplýst um gang mála til að geta sinnt kallinu þegar þörf er á að sýna samstöðu til að brjóta á bak aftur neikvæðar afleiðingar hnattvæðingarinnar.

Ísland hefur auðvitað ekki eitt og sér styrkleika til þess að koma á alþjóðlegum reglum, en það mun ekki takast að gera hnattvæðinguna ábyrga án slíkra reglna. Því er mikilvægt að vinna þessu fylgi á alþjóðavettvangi.

Alþýðusambandið telur að með aukinni hnattvæðingu hafi kröfurnar um ábyrgð stjórnvalda á samþættri stefnu í efnahags-, atvinnu- og félagsmálum aukist til muna.

Íslendingum mun ekki takast að nýta sér þau jákvæðu tækifæri sem hnattvæðingin býður upp á ef ekki tekst að tryggja og viðhalda stöðugleika í afkomu og ytri skilyrðum fólks og fyrirtækja.

Sú ólga sem verið hefur í efnahags- og vinnumarkaðsmálum á undanförunum misserum vegna stefnu ríkisstjórnarinnar hefur verið meginorsök þess að launafólk á Íslandi hefur í ríkari mæli orðið vart við neikvæðar afleiðingar hnattvæðingarinnar á meðan tækifærin sigla framhjá.

Stefna ASÍ í hnattvæðingunni

Forsenda fyrir háu tekjustigi þjóðarinnar er að búa að góðri samkeppnishæfni svo við getum selt þær vörur sem framleiddar eru. Ef við ætlum jafnframt að leggja eitthvað af mörkum til að gera hnattvæðinguna ábyrgari og réttlátari verður þessi samkeppnishæfni að byggja á endurnýjanleika, virðingu og stöðugleika fyrir vinnuumhverfi, réttindum launafólks og umhverfinu – því sem við getum kallað sjálfbærri og endurnýjanlegri samkeppnishæfni.

Markmið ASÍ er því að tryggja slíka samkeppnishæfni – bæði hér og annars staðar í heiminum – og leggja samtökin því fram sex mismunandi áherslusvið sem innlegg í mótun stefnu í ábyrgri og réttlátri hnattvæðingu.

Alþýðusambandið leggur einnig til að í komið verði á virku samráði stjórnvalda og aðila vinnumarkaðarins, þar sem hægt verður að ræða og móta sameiginlega afstöðu til einstakra þátta ábyrgrar hnattvæðingar.

Sex áherslusvið ASÍ í stefnu um ábyrga og réttláta hnattvæðingu:

1. Treysta verður forsendur stöðugleika
2. Treysta verður stöðu fólks á vinnumarkaði
3. Efla verður menntun og mannauð
4. Efla verður rannsóknir, tækniþróun og nýsköpun
5. Auka verður alþjóðlega samvinnu og reglusetningu
6. Tryggja verður samfélagslega ábyrgð fyrirtækja

2. Treysta verður stöðu fólks á vinnumarkaði

Hnattvæðingin gerir miklar kröfur um sveigjanleika í fyrirtækjum til að standast alþjóðlega samkeppni. Á sama tíma verður að treysta reglur og réttindi á vinnumarkaði og tryggja að launafólk búi bæði við örugga afkomu, ef atvinnuþinguleikum þess er ógnað, og umfram allt tækifæri og stuðning við að treysta stöðu sína með virkum vinnumarkaðsaðgerðum og raunverulegum starfs- og endurmenntunaráttæðum. Á vinnumarkaði þarf að vera jafnvægi á milli öryggis launafólks og sveigjanleika fyrirtækja. Slíkt fyrirkomulag á vinnumarkaði er oft kallað „sveigjanleiki með öryggi“ (e. flexicurity).

Hér á landi eru allar forsendur til að byggja upp gott og framsækið fyrirkomulag á vinnumarkaði sem einkennist af „sveigjanleika með öryggi“. Forsenda þess að það takist eru öflug samtök launafólks og atvinnurekenda, þróuð og traust samskipti á vinnumarkaði og öflugt samráð stjórnvalda og aðila vinnumarkaðarins. Þá þarf að vera til staðar öflugt velferðarkerfi og menntakerfi sem tryggir öllum góða grunnmenntun og síðan endur- og eftirmenntun.

Verkalýðshreyfingin hefur á síðustu misserum náð ýmsum mikilvægum áföngum sem miða að því að treysta stöðu launafólks og styrkja vinnumarkaðinn. Þar má nefna hækkun og tekjutengingu atvinnuleysisbóta, ákvörðun um eflingu vinnumarkaðsaðgerða, uppbyggingu starfsmenntakerfisins, framsækna löggjöf um fæðingar- og foreldraorlof, löggjöf og reglur sem hafa að markmiði að treysta stöðu útlendinga á vinnumarkaði, ábyrgð á launum við gjaldþrot og þannig mætti áfram telja.

- Með samkomulagi ASÍ og SA við stjórnvöld í nóvember 2005 náðist mikilvægur áfangi í að **atvinnuleysistryggingakerfið** tryggi atvinnulausum afkomuöryggi á meðan þeir takast á við breytingar á vinnumarkaði. Halda verður áfram að treysta og efla réttindi launafólks í þessu kerfi.
- Efla skal **vinnumarkaðsaðgerðir** sem felast í því að aðstoða fólk við að finna starf við hæfi og símenntun til að tryggja að fólk geti nýtt sér tækifæri á vinnumarkaði sem bjóðast. Sérstaklega þarf að huga að ungu fólki á vinnumarkaði og eldra fólki. Mikilvægt skilyrði árangurs er að ráðgjöf og úrræði taki mið af reynslu og styrk einstaklinganna. Nauðsynlegt er að aðilar vinnumarkaðarins og stjórnvöld vinni saman að öflugum vinnumarkaðsaðgerðum, m.a. með beinni þátttöku einstakra stéttarféлага. Forsenda árangurs er að tryggt verði nægilegt fjármagn til verksins.
- Innleidd verði í íslenska löggjöf efnisatriði tilskipana Evrópusambandsins um **upplýsingar og samráð**.
- Samþykkt Alþjóðavinnuálagstofnunarinnar (ILO) nr. 158 um ráðningarrétt og rökstuddar uppsagnir verði fullgild hér á landi.
- Við aðlögun að breyttum aðstæðum, hvort sem hún felst í hagræðingu, sameiningu fyrirtækja eða innleiðingu á nýrri tækni, verður að eiga sér stað virk upplýsingamiðlun, samráð og samningaviðræður á öllum stigum breytinganna, þar sem tekið er tillit til allra hagsmunaaðila.
- Jafn réttur og jöfn tækifæri **kvenna og karla** til launa og starfa eru grundvallarréttindi. Mikilvægur þáttur í því sambandi er gagnsæ launastefna.
- Konum og körlum sé gert mögulegt að samræma fjölskylduábyrgð og þátttöku á vinnumarkaði, óháð fjölskylduformi.
- Innleiddir verði í íslenska löggjöf efnisþættir tilskipana Evrópusambandsins um jafna meðhöndlun og bann við mismunun á vinnumarkaði. Allt launafólk á íslenskum vinnumarkaði njóti sömu réttinda í skjóli samræmdrar og heildstæðrar löggjafar.
- Koma í veg fyrir mismunun fólks af **erlendum uppruna** á íslenskum vinnumarkaði. Mikilvæg forsenda árangurs er að tryggja innflytjendum aðgang að íslenskunámi og fræðslu um íslenskt samfélag því að kostnaðarlausu. Slíkt nám þarf að taka mið af þeirri reynslu sem fengist hefur og fara fram á vinnutíma.

3. Efla verður menntun og mannauð

Mikilvægi þekkingar eykst stöðugt; fyrir einstaklinga, fyrirtæki og samfélagið. Uppbygging þekkingar eykur hæfni einstaklinga á vinnumarkaði og nýtist þannig þeim, atvinnulífinu og samfélaginu öllu. Menntun í atvinnulífinu er því sameiginlegt hagsmunamál og viðfangsefni samtaka launafólks og atvinnurekenda. Þar hafa stjórnvöld einnig skyldum að gegna.

Samtök launafólks hafa á undanförnum árum lagt sífellt meiri áherslu á menntamál og vinna út frá því að menntun sé ævistarf, auk þess sem gerð er krafa um endurnýjun og viðhald þekkingar með símenntun. Mikilvægt er að samtök launafólks gæti hagsmuna félagsmanna sinna með því að taka virkan þátt í mótun og framkvæmd menntunar. Þá er einnig mikilvægt að Íslendingar taki virkan þátt í umræðu og samstarfi um menntamál á alþjóðavísu og hagnýti sér þá þekkingu og reynslu sem þar verður til. Mikilvægi tungumálakunnáttu Íslendinga verður stöðugt meira.

Á vettvangi verkalýðshreyfingarinnar hefur rík áhersla verið lögð á að efla samstarf samtaka launafólks, atvinnurekenda, fræðslustofnana og stjórnvalda við uppbyggingu og þróun símenntunar. Mikilvægt er að því starfi verði haldið áfram og það eftt enn frekar. Verkalýðshreyfingin vill að litið sé á menntakerfið í heild þar sem áhersla er lögð á að tryggja öllum tækifæri til menntunar. Því verður að byggja upp öflugt og lifandi grunnmenntakerfi fyrir alla, þar sem ungt fólk hefur tækifæri til að búa sig undir líf og starf. Fullorðið fólk sem sækir formlegt nám þarf að fá reynslu og hæfni metna til styttingar á námi. Áhersla skal lögð á að ekki myndist blindgötur í skólakerfinu. Um leið verður að tryggja fólki sem komið er út á vinnumarkaðinn rétt og aðstæður til að sækja endur- og eftirmenntun til að styrkja sig í starfi eða auðvelda því að skipta um starf. Lögð skal áhersla á að fólki á vinnumarkaði standi til boða náms- og starfsráðgjöf.

Íslenskt samfélag verður stöðugt alþjóðlegra. Verkalýðshreyfingin leggur áherslu á að nýbúum hér á landi verði sköpuð skilyrði til að taka virkan þátt í íslensku samfélagi og á vinnumarkaði. Þar gegnir menntun lykilhlutverki.

- **Grunnmenntun** fyrir alla án tillits til efnahags, búsetu og félagslegrar stöðu, er hornsteinn raunverulegs jafnréttis til náms. Þannig verði öllum veitt góð grunnmenntun við hæfi, þar sem tryggt verði að allir ljúki formlegu námi á þessu stigi, af einhverju tagi.
- **Nýtt tækifæri** til náms verði veitt þeim einstaklingum sem hafa ekki náð að ljúka formlegu námi á grunn- eða framhaldsskólastigi sér að kostnaðarlausu. Er það gert m.a. með þróun starfsmenntabrauta.
- **Símenntun** fyrir almennt launafólk verði eflað til muna og hún gerð markvissari með það að markmiði að auka aðlögunarhæfni þess og sveigjanleika. Með það í huga þarf að móta starfstengda símenntun á vinnutíma og starfsþjálfun á vinnustað. Einnig þarf að jafna misgengi á milli þarfa atvinnulífsins, þekkingar í samfélaginu og þarfa einstaklinganna.

5. Áhrif á alþjóðlega samvinnu og reglusetningu

Til að tryggja launafólki viðunandi starfsskilyrði alls staðar í heiminum verður að setja bindandi alþjóðlegar reglur um vinnumarkað, fjárfestingar og viðskipti. Því er þátttaka okkar, bæði heildarsamtakanna og landssambandanna og stjórnvalda, í alþjóðlegu samstarfi afar mikilvæg. Þannig er mikilvægt að íslensk stjórnvöld beiti sér á alþjóðavettvangi fyrir setningu reglna sem tryggji ábyrga og réttláta hnattvæðingu og sjálfbæra samkeppnishæfni. Að sama skapi ber Alþýðusambandið ábyrgð á þátttöku í þríhliða samstarfi launafólks, fyrirtækja og stjórnvalda, bæði innanlands og á alþjóðavettvangi, við að móta og innleiða reglur til að tryggja ábyrgari og réttlátari hnattvæðingu. Landssamböndin eru einnig virkir þátttakendur og gerendur í alþjóðastarfi starfs- og atvinnugreinasambandanna, hvert á sínu sviði.

- Á norrænum vettvangi.
 - Samstarf innan NFS, Samtök norrænna heildarsamtaka, við mótun sameiginlegra áherslna á alþjóðavettvangi.
 - Mikilvægt er fyrir norræna verkalýðshreyfingu að kynna áherslur og lausnir í hinu norræna samfélagskerfi sem mikilvægt mótvægi við neikvæðar hliðar hnattvæðingarinnar.
- Á Evrópuvettvangi:
 - Samstarf innan ETUC, Samtaka evrópskra verkalýðsfélaga, við mótun félagslegra réttinda launafólks í Evrópu.
 - Rammasamningar á Evrópuvísu, bæði á vettvangi heildarsamtaka og starfs- og atvinnugreinasambanda, við atvinnurekendur um mikilvæg réttindi til að koma í veg fyrir neikvæðar afleiðingar hnattvæðingarinnar. Tryggja verður aðferðir til að innleiða slíka samninga heima fyrir og til lengri tíma litið að koma upp Evrópskum félagsdómi.
- Á vettvangi Alþjóðavinnuárástofnunarinnar, ILO:
 - Að öllum aðildarríkjum ILO verði gert skylt að taka upp skilvirk viðurlög og refsingar gagnvart fyrirtækjum sem ekki virða grundvallarréttindi launafólks og leikreglur vinnumarkaðarins.
 - Setja grundvallarréttindi launafólks og kröfu um mannsæmandi vinnu fyrir alla á dagskrá alþjóðastofnana á borð við Alþjóðabankann og Alþjóðagjaldeyrissjóðinn.
 - Tryggja jafnvægi og samræmi milli samþykka ILO, annarra alþjóðalaga, kjarasamninga og viðskiptasamninga sem þróa verður í alþjóðlegu samstarfi
- Á vettvangi Alþjóðasambands frjálsra verkalýðafélaga, ICFTU

Alþjóðasamtök frjálsra verkalýðsfélaga, ICFTU, eru samtök rúmlega 150 milljóna launafólks víðs vegar um heim og var ASÍ meðal stofnaðila þeirra í lok fjórða áratugarins. Samtökin gegna mikilvægu hlutverki á alþjóðavettvangi í að samræma og skipuleggja sameiginlega baráttu okkar, m.a. innan ILO og alþjóðaviðskiptastofnana.

- Draga úr viðskiptahindrunum og landbúnaðarstyrkjum, einkum þeim sem beinast að fátækum löndum.
- Tryggja að alþjóðaviðskiptasamningar innihaldi ákvæði um grundvallarsamþykka ILO um lágmarksréttindi launafólks og alþjóðasamninga um umhverfisvernd.

- Tryggt verði að við tilslökun viðskiptahindrana verði starfsfólki fyrirtækja sem lenda í samdrætti sköpuð ný atvinna og/eða tækifæri til endurmenntunar eða framhaldsmenntunar til að geta aðlagð sig að breyttum aðstæðum.
- Lækka ber tolla og vörugjöld gagnvart ríkjum sem viðurkenna lágmarksréttindi launafólks, mannréttindi og leyfa opið eftirlit með framkvæmdinni, á meðan löndum sem ekki uppfylla þessi skilyrði verði refsað.
- Verkalýðshreyfingin á að hafa beina aðkomu að eftirliti með því að ríki uppfylli reglur um lágmarksréttindi launafólks og félagslegar aðstæður.

6. Samfélagsleg ábyrgð fyrirtækja og fjárfestingar í sjálfbærri framleiðslu

Tryggja verður starfsmönnum, neytendum og fjárfestum raunverulegan möguleika á að velja eða hafna vörum, vinnustöðum eða birgjum, allt eftir hversu ábyrgir og réttlátir þeir eru m.v. félagslegar og umhverfislegar aðstæður. Því verður að móta lagareglur um upplýsinga- og skráningarskyldu fyrirtækjanna, sem með kerfisbundnum hætti upplýsa um ábyrgð þeirra. Byrja verður á skráðum fyrirtækjum og stærri fyrirtækjum en hægt og bítandi einnig á fyrirtækjum sem starfa utan Íslands.

- Setja verður alþjóðlegar reglur um skyldu fyrirtækja til að upplýsa neytendur um vöruna og uppruna hennar
- Fjármálastofnanir setji sér stefnu um félagslega ábyrgar fjárfestingar
- Meiri alþjóðleg ábyrgð í innkaupum hins opinbera
- Kröfur um að skráð fyrirtæki upplýsi um félagslega, vinnumhverfislega og umhverfislega stöðu innan fyrirtækisins
- Auka verður umræðu meðal stjórnenda um ábyrgð fyrirtækjanna á hnattvæðingunni.